

ИЗВОРИ ПРАВА У САМОУПРАВНОМ СОЦИЈАЛИСТИЧКОМ ДРУШТВУ

Институт за упоредно право — Савремена администрација, Београд, 1966.
стр. 164.

Институт за упоредно право, тај неуморни колективни прегалац у области права у нас, кренуо је, не први пут, да крчи терен у области прва тамо где је то најтеже и, с обзиром на стање наше правне науке, за ову науку најкорисније — на подручју опште теорије државе и права. То подручје је, на жалост, у нас још увек „њива непоорана“ — мали је број оних који се питањима с тог подручја баве, као што је мали и број радова с тог подручја. А тако никако не би смело бити. Ту би, по некој логици ствари, требало да се усредсреде најбољи наши умови у области права и да се налазе правни радови највишег квалитета. Ипак, тако није, велико је питање да ли ће у догледно време и бити. Јер, и оно мало посленика у тој области или „емигрира“ у неко суседно правно подручје, или у општу, или у неку посебну социологију. Томе има више разлога, о којима на овом месту не може бити речи, али ћемо ипак само споменути, за правнике општепознату ствар, да општа правна теорија, више но и једна друга област теоријског бављења правом, захтева велику инвестицију рада, одрицања, жртава, све под условом да их врши и подноси лице великог талента и интуиције. По правилу, то нису рентабилне инвестиције, о неком материјалном еквиваленту ту, убеђени смо, никад не може бити речи. На жалост, изостају и други, за прегатоце на овом подручју. Будући да их сматрају, „занесењацима“, много пожељнији видови сатисфакције: ретки су издавачи који ће прихватити објављивање њихових радова, пошто имају слабу пробу, ретки су симпозијуми о темама из опште теорије, нема ни институције ни удружења који их окупљају.

Институт за упоредно право као да је све ово имао у виду. У првој етапи реализације свог мултидисциплинарног програма „Држава и право у самоуправном социјалистичком друштву“, приликом обрађивања теме „Извори права у самоуправном социјалистичком друштву“ он је окупио већину лица која се у нашој земљи баве општом теоријом државе и права. Пошто је реч о мултидисциплинарном пројекту, било је представника разних грана права (уставног, управног, привредног), као и председника социологије. Али, тон расправљању ове теме дали су представници опште теорије. С обзиром на тему мултидисциплинарног пројекта Института, може очекивати да ће и будуће, приликом расправљања других тема које је замислио, Институт водити рачуна о томе да окупи што већи број представника опште теорије. Тиме би овај изузетно способан и вредан колектив наставио да чини оно што чини од свог оснивања: да несеквично, пожртвовано и научно своди компетентно подстицај развитака правне науке у нас и допринеси том развитуку. Тај допринос траје већ две деценије, што се са великим задовољством може констатовати. Ове године Институт за упоредно право навршио је 20 година свог живота и рада. И мада је основан по протеклу нешто више од десет година од осни-

вање нове Југославије, мислимо да ћемо изразити недељено мишљење научних радника у области права у нас ако кажемо да је сав послератни развитак правне науке у новој Југославији, добрим делом, оличен управо у Институту за упоредно право. За проверу овако крупне тврдње довољно је бацити само површан поглед на едифије овог Института. Но, допринос Института нашој правној науци не исцрпљује се само у томе. Он је био и остао је расадник извршних правних кадрова. Био је у стању да из свог састава опскрби и новоформиране правне факултете, а да и даље настави да несметано обавља своје задатке. То чини и данас, без траума и без преговарања. Може се слободно рећи да је дух алтруизма, заједништва и прегалаштва за општекорисну ствар стил рада ове куће. Институт се није либио да свој изузетно богат научни потенцијал ангажује у чисто научно-докуметаторске и сервисне (с гледишта науке) сврхе; и у дружничјим условима финансирања научног рада од данашњих, он никада није био интрвертиран у свом нарцисизму и самодопадању, иако је и те како то могао бити; остајао је увек отворен за сваки облик сарадње, пружања шансе, помагао је многим, данас неоспораваним вредностима, да се из стадијума „научног бауљања“ уздигну до сигурног „научног ходања“, а да је при том увек био подстицан професионалним ентузијазмом и професионалном етиком. И још нешто, не мање важно. У свим могућим искушењима у вези са схватањем ове наше, југословенске заједнице, Институт је био и остао увек и непомућено југословенска правна кућа. Ретко је то чинио по основу „кључа“ (што никада није био дужан, независно од основа, да чини) и „играња на све карте“, што, сигурни смо, никада није чинио, већ је његов избор спољних сарадника коинцидирао с чињеницом да су научне вредности распоребене на разубеним географским и етничким просторима, као и да се никада не могу мерити у сразмери с овим просторима. Но, све ово ће регистровати и коментарисати педантни бележници јубилеја, а нама, као приказивачу једне публикације Института остаје да пређемо на саму ствар.

Публикација о којој је реч садржи реферате и дискусију о теми мултидисциплинарног програма „Држава и право у самоуправном социјалистичком друштву“. Основу за расправљање ове теме чинили су реферати проф. Р. Лукића, проф. С. Врачара и доц. Б. Кошутића. На основу тематског оквира постављеног у овим рефератима, развила се садржајна и жива дискусија, која је у публикацији остала стенографски забележена. Треба поменути и то да је чланак доц. Н. Висковића о изворима права, штампан у „Архиву за правне и друштвене науке“ (бр. 3—4, стр. 358—384) служио, бар у делу учесника дискусије с подручја опште теорије права, као основ за расправу о основној теми.

При том су се референти у изношењу питања на расправу мудро поделили. Проф. Лукић је у свом реферату, на себи својствен начин, одстранио сваку врсту „заблуде о термину“ и усмерио спорове с термилошког на стварно подручје. Из таквог обрачуна уследио је закључак да термилошки неподесан, сувише „инспиративан“ и „асоцијативан“ термин „извори права“, треба заменити језички подеснијом терминологијом за саставне компоненте значења овог термина: уместо да се каже „извор права у материјалном смислу“, може се рећи „узрок права (непосредан или крајњи)“, а уместо да се каже „извор права у формалном смислу“ може се рећи „општеобразован правни акт“ „општи правни акт“, „делатност стварања права“ итд. Потом је прешао на излагање разних схватања термина „извор права“ у свету и у нас. Од представника светске науке изложена су мишљења Борћа дел Векија. (*Giorgio Del Vecchio*): Ханса Келзена (*Hans Kelsen*) и председника совјетске правне науке (Имре Сабо, *Imre Szabo*) као Маџар, служи само као документација униформности схватања о истом питању међу писцима из социјалистичких земаља, а од представника наше науке Теодор Тарановски (Рус покрем), Борће Тасић, Олег Мандић и Берислав Перић. Аутор је дао

критички осврт и на сопствену терминологију из којег је закључио да термин „извори права“ не треба више употребљавати. Из ових критичких и самокритичких прегледа, уследио је закључак да „расправу у науци не треба у првом реду (а можда ни уопште) усмерити на питање погодности и употребљивости овог израза (извори права, Р. М.) него на питања која се њиме означавају“. У завршном делу свог реферата, аутор се осврнуо на питање формалних извора права и с тим у вези поставио проблем самоуправног права, судске праксе као извора права и у вези са стањем нашег законодавства, попуњавања правних празнина. Закључци садржани у овом делу реферата могли су се дедуковати из ауторских општепознатих (међу правницима) схватањима, која је он био изразио у својим радовима уџбеничког карактера.

Проф. Врачар је, одбацивши термин и појам „извори права“, предложио у свом реферату нове појмове и термине и дао њихова детаљна објашњења. Тако је предложио да термин и појам „извори права“ „буде, отприлике, оно што се јавља у другој терминологији“ под термином и појмом нормативних аката. Под термином нормативни акти, аутор подразумева „специфично друштво-духовне творевине помоћу којих се, као завршни израз, потврда и производ једног мање или више уобичајеног процеса одлучивања успостављају одговарајући свежњевни правних норми, али је још важније да су то творевине у којима правне норме egzистирају“. Модел и узор оваквих аката јесу закони и подзаконски акти. Поред оваквих извора права, постоји читав низ извора права које је аутор назвао нормативним фактима, а за које је, у случају термилолошке одиозности, предложио и алтернативни термин: „супсидијарни извори права“. Под термином нормативни факти, аутор подразумева „све облике чињеничног, најчешће дифузног али недовољно проверљивог и уверљивог успостављања и egzистирања једне правне норме (или мањег броја)“. Модел и узор оваквих аката јесу правни обичаји. Пошто је реч о творевинама које, поред својих специфичности, имају за право исти значај и ранг, аутор истиче да се оне морају узимати јединствено, као „нормативни (ф) акти“. При том су нормативни (ф) акти елементи државноправног поретка. Аутор нарочито истиче да нормативни факти не само да улазе у састав права већ да чине интегрални део државноправног поретка. Из овог схватања државноправног поретка произлази да се „прописи“ не могу третирати уобичајеним методом дескрипције, позитивистичко-догматске анализе. Да би се појаве у државноправном поретку разумеле и научно обрадиле, неопходно је кренути и правцем социолошког и историјског истраживања и имати политиколошки и филозофски приступ. Једино у таквом комплетном истраживачком обухвату предмета теоријска уопштавања могу бити на одговарајућем научном нивоу. Рад је даље тематски усмерен на „изворе права“ у социјалистичким државноправним порецима, што је очигледно и из његовог наслова („Нормативни (ф) акти социјалистичког државноправног поретка“).

Доц. Кошутих у свом реферату расправља о секундарним изворима југословенског позитивног права. Под секундарним изворима права, аутор подразумева све правне акте „којима се стварају опште правне норме, изричито или прећутно, директно или индиректно, посредно или непосредно.“ Овако одређени, секундарни извори права рачвају се у две категорије извора: секундарне изворе права с формалноправном обавезном снагом и секундарне изворе права с фактичком обавезном снагом. Потом, аутор расправља о друштвено-политичким чиниоцима и о специфичностима правног система СФРЈ, који утичу на плуралитет извора права у нас. Мада сматра да је југословенски правни систем јединствен, аутор прво расправља о извору државног права у нас (уставу, закону, подзаконским општим актима, међународним уговорима и судској пракси), затим о изворима самоуправног права — о самоуправним општим актима. Он даје осврт на правну природу ових аката и расправља

о њиховој специфичности у поређењу с изворима државног права. Сматра да је ова специфичност „последича (...) друштвених детерминанти њиховог настанка — друштвена својина на средствима за производњу, самоуправљања и самоуправне интеграције друштва на свим нивоима.” Нарочито је интересантно поглавље овог реферата у коме аутор разматра питање хијерархије самоуправних општинских аката. Његов закључни став је да „специфичност међусобних односа самоуправних општинских аката није у сваком одсуству хијерархије, већ у специфичним условима и претпоставкама њене егзистенције”. На крају, аутор расправља о обичајима (као колективним психичким актима), који, мада не представљају „важан извор нашег позитивног права”, ипак представљају тзв. супсидијарни правни извор.

Два су питања била у центру дискусије о овој теми (премда су у дискусији била поменута и друга питања, али се на основу њих није развио дијалог, већ су остала у оквиру монолога појединог учесника у дискусији, тј. нису била „дискутована”): питање теоријске оправданости задржавања или одбацивања појма „извор права”, као и питање тзв. самоуправног права као извора права. Штета је што се ова чињеница на наслову ове публикације није истакла, јер је то управо права садржина њена. И у рефератима и у дискусији на оба питања готово да су појединачно биле потрошене снаге. Штавише, на основу познавања проблематике самоуправног права, можемо истаћи своје ућебење: да ће ова публикација свакоме оном који буде обрађивао проблеме самоуправног права бити неминовна консултација и богат извор инспирације. То је некако требало видно истаћи, како би људи то знали, јер се у условима слабе научне информисаности каква постоји у нас, о садржини појединих радова суди на основу наслова тих радова.

И као што су референти (сем „јанусовског” става Б. Кошутића) били јединствени у томе да појам и термин „извори права” треба напустити, због његове многозначности, тако су учесници у дискусији били јединствени (сем А. Перенича) у томе да исти појам и термин треба задржати, због његове погодности да пружи одговоре на битна питања правног система појединих земаља, па и правног система социјалистичког самоуправног друштва (Б. Јојић, М. Пелеш, Б. Пупић, С. Габер, А. Велић, Е. Димитров и С. Благојевић). Штета је што је расправа о овом питању била на нивоу *pro et contra*, јер су се снаге црпили и време трошило на формалне ствари, упркос указаном упозорењу референта Р. Лукића да таквим током не треба ићи, при чему су се запостављала суштинска питања, материјални вид њихов. то је критички добро уочио В. Јовановић, коју је оцену у својој завршној речи прихватио и један од референата (Р. Лукић).

Супротно овако мршавом резултату дискусије о првом питању (јер се остало на површинском слоју овог питања), у дискусији о другом питању отишло се, релки бисмо, до саме суштине ствари. Штавише, поједини учесници у дискусији дали су заокружену малу расправу о овом питању (таква је, на пример, реч Њ. Висковића, стр. 81—91). Неки су, опет, дали потпун осврт на један проблем из области самоуправног права (Р. Лукић, А. Пернич, М. Петровић, М. Ковачевић, Г. Вукадиновић, Б. Пупић, Е. Димитров, В. Васовић, Р. Павићевић, Ј. Станковић, С. Благојевић и В. Јовановић). С њиховим прилозима можемо се слагати или не слагати, али се мора признати да су сви они допринели (у мањој или већој мери) продубљивању питања самоуправног права. Штета је само што су они саопштени у облику монолога, а не дијалога (премда је било и тога), што се расправа у питањима из домена самоуправног права није концентрисала на ужи круг питања о којима би расправљали сви они који су били вољни да о самоуправном праву говоре.

На крају, треба дати оцену ове публикације, премда је у њој самој садржана за нас веома прихватљива оцена. Вредност реферата и саме дискусије је неоспорна, већ и због тога што су њихови носиоци били готово најкомпетентнији научни људи у нас, о чему је било речи на почетку приказа. Но, и по својој садржини, публикација заслужује такву оцену, што ће показати радови који настају у истим оним питањима која су публикацијом захваћена. Ипак овој публикацији, поред комплимената, могу се упутити и извени приговори. Пре свега, дискусија о изворима права као што је већ било речено, није била довољно продубљена. Није се довољно расправило питање шта су у нашем (социјалистичком самоуправном) друштву извори права, кога обавезују и докле га обавезују (В. Јовановић је добро приметно да је дискусија „ишла (...) више на природу самих аката, на теоријску расправу извора, али је мало запостављено питање дејства тих аката у пракси и у којој мери различито поимање има различите правне последице на примену ових аката“). Сву могућу оштрину ове примедбе ублажила је њена реалистичка процена, коју је дао проф. Б. Благојевић рекавши: „Можда је то највећа примедба да бисмо у потпуности могли бити задовољни, што не значи да не можемо уопште бити задовољни, али је питање колико смо могли и шта смо могли обухватити за ово време, имајући у виду која су питања приказана, инцидирана, указана, указано на њихов значај и, евентуално, њихово постављање као проблема, као задатка за сваког од нас и пред свима нама.“ Друга примедба упућује се с гледишта карактера пројекта Института. Иако је састав учесника у дискусији (не и референата, што је слабост) био мултидисциплинаран, ипак су се, сем ретких изузетака (Г. Мијановић, М. Шуковић и В. Јовановић), учесници у дискусији понашали унисциплинирано, тј. сви су настојали да питање размотре као општи теоретичари државе и права, а не с гледишта своје „матичне“ научне оријентације у праву. „Научни патриотизам“ је, ако бисмо тако могли рећи, овог пута отказао — специјалистима за поједине гране права чинило се да ће бити инфериорнији ако с гледишта своје гране права размотре питање, већ су се упињали да и они буду теоретичари права (опште правне теорије) или теоретичари државе. Разуме се што онда и њихов допринос дискусији није могао бити већи од аматерског.

Ипак, једно се мора признати и истаћи као највећа вредност ове публикације. Чини се да је на њу довољно пластично указано у завршној речи проф. Б. Благојевића, тако да би је, због аутентичности њеног саопштења, требало текстуелно преузети. Наиме, у публикацији су покренута „изванредно актуелна, значајна и спорна питања, тако да, поред свега тога што сви ми читаме туђе и своје било књиге било часописе, оно што се постигне, што се уради, што се укаже, прикаже речју на оваквим састанцима, чини ми се да се у књигама тешко налази. И ако ништа друго, осим оних људских односа који се овде остварују, чини ми се да је и то ствар са којом можемо бити изванредно задовољни.“

др Ратко Марковић